

Arkeologisk utredning av Raä 91:1 Multrå sn, inför anläggande av enskilt avlopp

Fastigheten Tjäll 18:4, Multrå socken, Sollefteå kommun,
Ångermanland

Rapport 2012:26
Maria Lindeberg och Óskar Leifur Arnarsson

Rapport från Murberget Läns museet Västernorrland 2012:26

Arkeologisk utredning av Raä 91:1 Multrå sn, inför anläggande av enskilt avlopp.
Fastigheten Tjäll 18:4, Multrå socken, Sollefteå kommun, Ångermanland

Maria Lindeberg och Óskar Leifur Arnarsson

© 2012 Murberget Läns museet Västernorrland, Härnösand.

Omslagsbild: Raä 91:1. Eroderad strandkant p.g.a. dämning av Källsjön och fluktuerande vattennivå, foto mot NNV. Foto nr. DSC4416. Foto: Óskar Leifur Arnarsson.

ISSN 2000-0111

Sammanfattning

Murberget Länsmuseum Västernorrlands dokumentationsavdelning fick i uppdrag av Länsstyrelsen Västernorrland, att utföra en arkeologisk utredning för anläggande av ny avloppsanläggning på fastigheten Tjäll 18:4, Multrä socken, Sollefteå kommun, Ångermanland. Inom fastigheten finns Raä 91:1, som är en skärvstensförekomst vilket indikerar en förhistorisk boplats.

Syftet med utredningen var att fastställa status för Raä 91:1, samt bedöma om det var möjligt att anlägga enskilt avlopp inom fastigheten utan att påverka en eventuell fornlämning.

Den arkeologiska utredningen konstaterade att det inte finns några förhistoriska eller kulturhistoriska lämningar på platsen där fastighetsägaren önskade att placera den nya avloppsanläggningen.

Det bedömdes att det inte var möjligt att köra en tung grävmaskin utan att förstöra tomten, till det område där Raä 91:1 är registrerad. I samråd med länsstyrelsen beslöts att använda grävmaskin enbart för att frilägga den yta som tänkts för avloppsanläggningen och i övrigt nöja sig med att gräva sökgropar med spade för att inte förstöra hela tomten.

Spadgropar grävdes i norra delen av fastigheten (mot vattnet), varken skörbränd sten eller andra artefakter kunde ses. Ett fåtal skärvstenar sågs däremot i vattnet närmast stranden, invid den berghälla som ligger som en liten udde ute i sjön. Det är möjligt att det mesta eller åtminstone en del av Raä 91:1 numera ligger under vatten, då Källsjön är dämd och vattennivån varierar med erosion som följd.

Murberget Länsmuseum Västernorrland anser inte att ytterligare arkeologiska insatser är nödvändiga för det aktuella arbetsföretaget. Avloppsanläggningen kan anläggas så länge man håller sig inom den avbanade ytan.

Raä 91:1 föreslås kvarstå som bevakningsobjekt och eventuella framtida markarbeten på tomten bör ske under antikvarisk medverkan.

Innehållsförteckning

Inledning	1
Syfte.....	2
Utredningens genomförande	2
Byråinventering	2
Fältinventering och schaktning.....	2
Dokumentation.....	2
Områdesbeskrivning	3
Äldre antikvariska uppgifter och fornlämningsmiljö.....	4
Historiska kartor	4
Ortnamnet Tjäll	5
Schaktbeskrivning.....	6
Resultat	6
Referenser	7
Övriga källor	7
Historiskt kartmaterial.....	7
Internet.....	7
Tekniska och administrativa uppgifter	8
Bilagor	9
1. Fotoförteckning.....	9
2. Tidiga stavningar av ortnamnet Tjäll.	0

Inledning

Murberget Läns museet Västernorrlands dokumentationsavdelning fick i uppdrag av Länsstyrelsen Västernorrland, att utföra en arkeologisk utredning inför anläggande av en ny avloppsanläggning på fastigheten Tjäll 18:4, Multrä socken, Sollefteå kommun, Ångermanland. Inom fastigheten finns Raä 91:1, en skärvstensförekomst. Syftet med den arkeologiska utredningen var att lokalisera samt fastställa typ och utbredning av eventuella och hittills okända kulturhistoriska lämningar på platsen för nya avloppsanläggningen och att fastställa om lämningen Raä 91:1 är en fornlämning eller övrig kulturhistorisk lämning.

Bakgrunden är att det behövdes göra ny avloppsanläggning med brunn för sommarstugorna på fastigheten Tjäll 18:4.

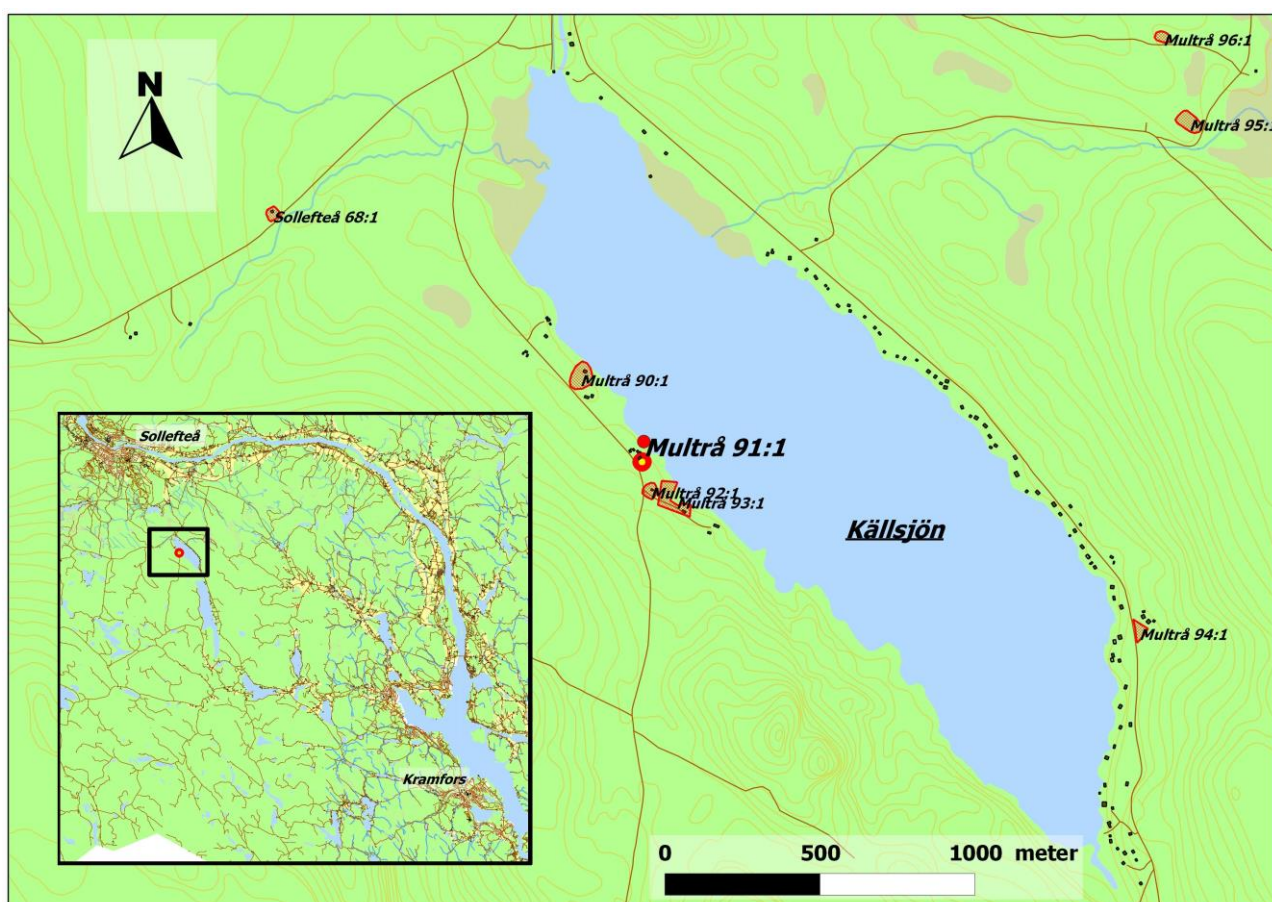

Fig. 1. Utdrag ur fastighetskartan av Källsjön. Den rödgula punkten markerar utredningsområdet. Röda punkten och de skrafferade ytorna markerar fornlämningar med Raä nummer.

Syfte

Syftet med den arkeologiska utredningen var att lokalisera samt fastställa om lämningen Raä 91:1 är en fornlämning eller övrig kulturhistorisk lämning samt bedöma om det var möjligt att gräva för avlopp utan att påverka eventuell fornlämning.

Utredningens genomförande

Utredningen har omfattat en byråinventering följt av en fältinventering jämte schaktning med grävmaskin.

Byråinventering

Följande materialkategorier har gåtts igenom dels som ett led i förberedelserna för fältarbetet och dels för att samla material rörande bedömning av utredningsområdets karaktär och kulturmiljö.

- Registrerade kulturhistoriska lämningar i Riksantikvarieämbetets (RAÄ) fornminnesinformationssystem (FMIS).
- Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister (BBR).
- Äldre belägg och uppteckningar av ortnamn i databasen vid Institutet för språk och folkminnen (SOFI).
- Arkeologiska fynd och fyndsamlingar i Statens historiska museums databas (SHM).
- Allmänna kartor, tryckta historiska kartor samt lantmäteriakter med kartor i lantmäteriets karttjänst på internet (LMV).

Fältinventering och schaktning

Utredningen utfördes den 22 oktober 2012. Den omfattade terrängrekognoscering med spadgropar i norra delen av fastigheten samt okulär besiktning av strandkanten och så långt det gick ut i vattnet. Inom den yta fastighetsägaren önskade förlägga avloppsanläggningen användes grävmaskin för att se om Raä 91:1 skulle beröras.

När fastighetsägaren först ansökte hos kommunen om lov för att anlägga avlopp, blev han ålagd att gräva en provgrop för att se om marken var lämplig. Provgropen (ca 2x2 m och 1,8 m djup) gjordes innan det var känt att skärvstensförekomsten Raä 91:1 fanns inom fastigheten, detta påpekades först då ärendet kommit till Länsstyrelsens kännedom.

Vid den arkeologiska utredningen utökades schaktet runt den redan grävda gropan. Ytan som banades av var ca 14x5 meter (N-S), inklusive provgropen. Schaktet grävdes skiktvis ner till opåverkade jordlager.

Tomten är planerad där huset byggdes 1975, det märks även i schaktet där en del är påfört material. I de övre skikten fanns grus, sedan mjäla. Blekjord fanns fläckvis. Jordarten bestod av mjäla, med större och mindre block. Stenmaterialet är delvis naturligt kantigt.

Schaktet lades inte igen eftersom några lämningar inte påträffades och avloppet skulle byggas snarast möjligt.

Dokumentation

Schaktet och omgivningarna dokumenterades med digitalkamera, beskrevs och mättes in med hjälp GPS med en noggrannhet på ±4 meter.

Utredningen är även rapporterad till FMIS.

Områdesbeskrivning

I området kring Källsjön finns ett fåtal registrerade förhistoriska lämningar och ett flertal fäbodställen. Inom fastighet 18:4 finns Raä 91:1, som är en skärvstensförekomst. Närmsta registrerade boplatz ligger i södra delen av Tunsjön, direkt söder om Källsjön.

Fastigheten Tjäll 18:4 ligger i skogsmark på SÖ sidan av Källsjön. Storleken på tomten är ca. 5184 m². Avloppsanläggningen med brunn kommer att ligga i sydöstra hörnet på tomten, på gränsen till fastigheten Tjäll 5:4. Tomten ligger på relativt plan mark (delvis planerad) på sydvästra delen av Källsjön. Sommarstugorna ligger på lite högre mark på tomten och vid strandkanten vid Raä 91:1 finns en liten förhöjning. På nordöstra sidan har varierande vattennivå p.g.a. regleringen av Källsjön, lett till ökad stranderosion.

Fig. 2. Provgropen för det blivande avloppet och platsen för schaktet i förgrunden.

Ett fåtal skörbrända stenar påträffades i vattnet nedanför björkarna och tallen i mitten av bilden (foto från SÖ).

Fig. 3. I vattnet vid bryggan och på andra sidan om berghällen hittades några skörbrända stenar.

Utredningsschaktet grävdes till vänster om stugan (foto från NV).

Äldre antikvariska uppgifter och fornlämningsmiljö

Området kring Källsjön/Multrä sn. inventerades av Riksantikvarieämbetet (RAÄ) i samband med utgivningen av ekonomiska kartan för Råtallberget 18H9f, 1963.

Inventeringsprojektet Skog och Historia, som bedrevs av dåvarande Skogsvårdsstyrelsen, berörde inte området runt Källsjön.

Enligt FMIS har inga förhistoriska föremål utom skörbrända stenar hittats i utredningsområdet. Däremot finns (ett fåtal) registrerade förhistoriska lämningar och ett flertal fäbodställen i närområdet. Inom fastighet 18:4 finns Raä 91:1, som är en skärvstensförekomst.

Närmsta registrerade boplats ligger i södra delen av Tunsjön, direkt söder om Källsjön.

Fastigheten Tjäll 18:4 ligger inte inom riksintresseområde för kulturmiljövård (RIKMV).

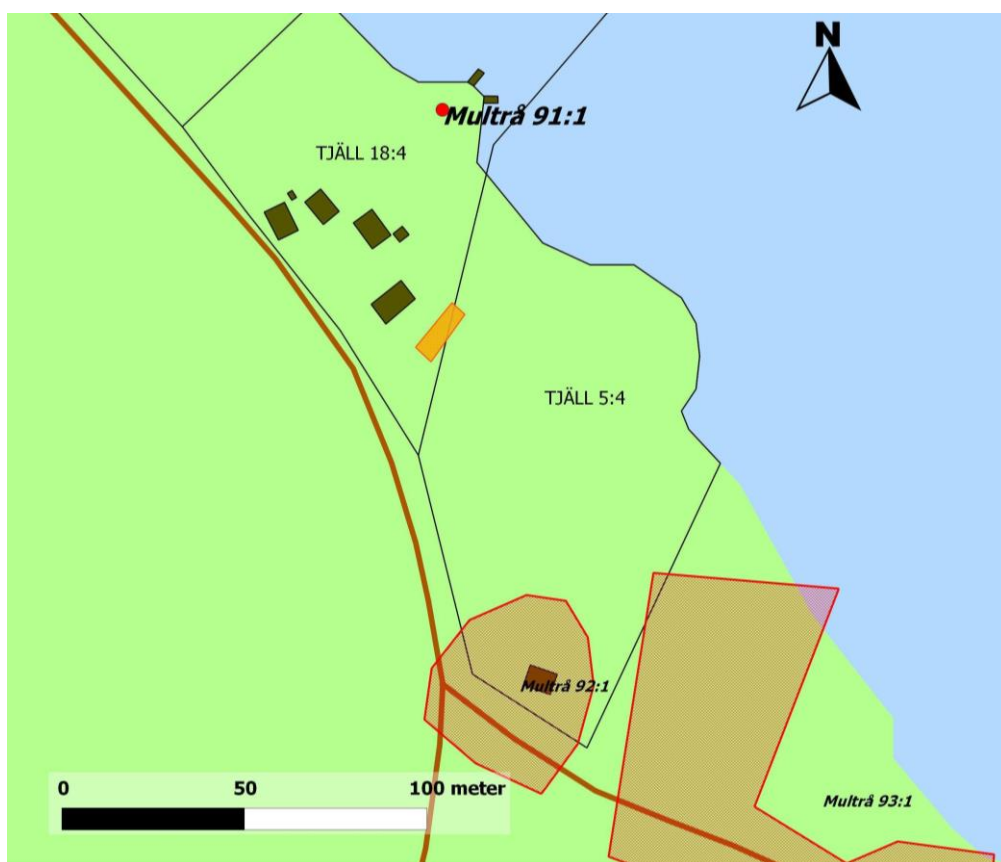

Fig. 4. Utdrag ur fastighetskartan av fastigheten Tjäll 18:4. Den röda pricken (Multrä 91:1) och röda områden (Fäbodarna: Multrä 92:1 och 93:1) är registrerade i FMIS. Den nya avloppsanläggning är markerad som orangefärgad område.

Historiska kartor

De äldsta geografiska kartorna från 1759 (X36-14:1, figur 3) och 1786 (X36-14:3) visar Tjälls by och skogsmark. Yngre kartor från 1800 och 1900-talet visar skogsmark och ägo gränser. Den äldsta topografiska kartan över området, generalstabskartan, utgavs 1905 (68. Sollefteå S.Ö.) och ekonomiska kartan utgavs 1963 (Råtallberget 18H9f).

Ortnamnet Tjäll

Tjäll uppges i SAOB sannolikt vara samma ord som tält (vindskydd). Däremot kan inte betydelsen av ortnamnet Tjäll härledas till ordet tält då det finns mycket tidiga K- stavningar av ortnamnet.

Tjäll nämns första gången 1542, Kiäl (SOFI). Namnet har också skrivits som *Kell* 1535, *Tiäll* 1543, *Kiäll* 1628, 30 och 31, *Thiäll* 1628 och *Tiääll* 1630, 33 och 39 (SOFI).

Bucht (1955) hänvisar Tjäll till stavningen "Käl" (terrängordet köl) i Vibyggerå och Anundsjö socknar och ger då betydelsen "tät, god granskog" (del I sid 91-92) eller "försumpad granskog" (del IV sid 8). Buchts tolkning av Tjäll i Multrå kunde inte hittas till denna rapport, varvid Lars-Erik Edlund kontaktades.

Lars-Erik Edlund skriver;

"Multrånamnet Tjäll innehåller av allt att döma ordet käl, som i dialekterna kan ha lite olika mening. Tät granskog, försumpad granskog (på sina håll kan det också betyda myr men inte så i Ångermanland). Visserligen finns det tidiga skrivningar med Tj- eller Ti- av namnet men som framgår av bilaga finns riktigt tidiga K-skrivningar som pekar på käl. Ordet tjäll i betydelse vindskydd och liknande torde därför inte komma ifråga".

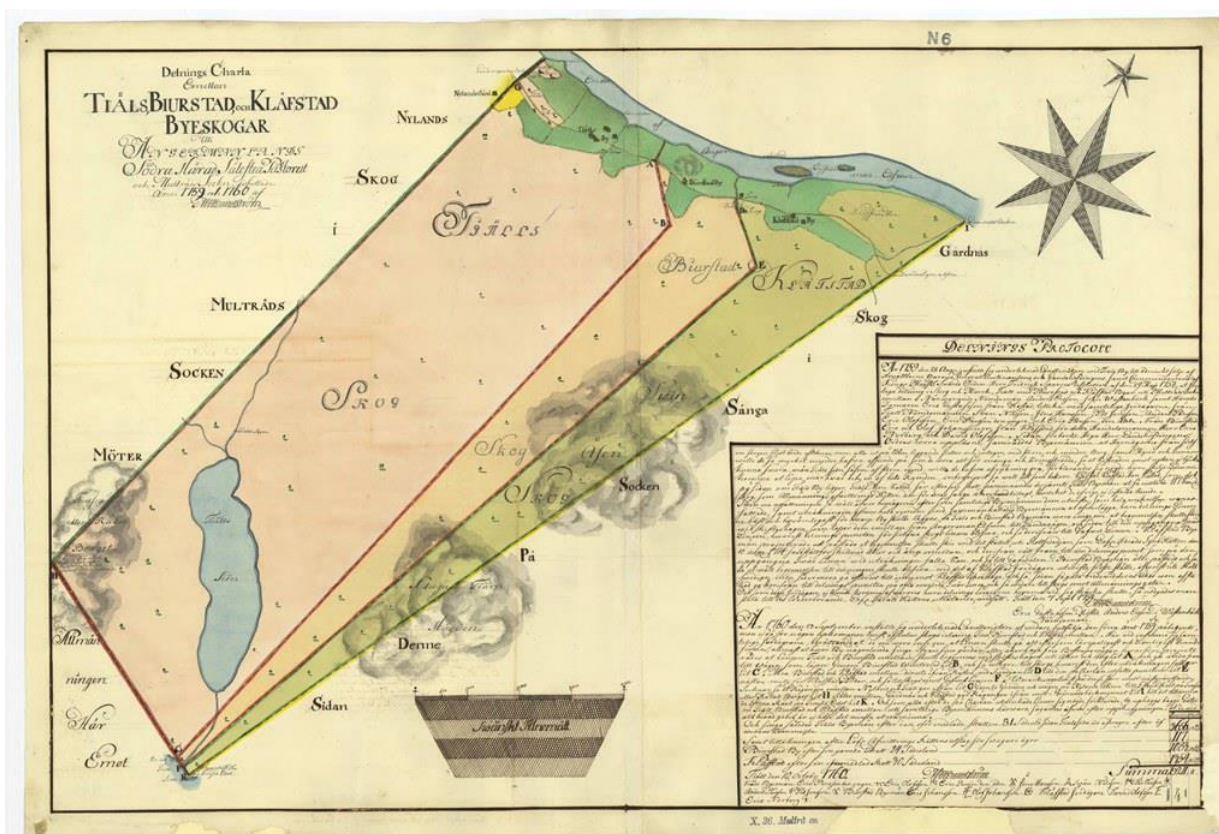

Fig. 5. Geometrisk avmätning från 1759, visar Tjälls by och delning av skogsmark (X36-14:1). Källsjön är på vänstra sidan.

Schaktbeskrivning

Schaktet var 5 meter brett, 14 meter långt (NNÖ-SSV) och 0,40 meter djupt. Torven var 0,10 meter tjock. Under torven var 0,25 meter tjock grusblandad brun jord och där under mjäla. Blekjord fanns fläckvis. I södra delen hade redan grävts en ca. 2x2 m och 1,8 m djup provgrop. Inga fynd förekom i schaktet.

*Fig. 6. Schaktet mot SV. Under torven framkom grå mjäla.
Foto nr. DSC4402, från norr. Foto: Óskar Leifur Arnarsson*

Resultat

Platsen för avloppsanläggningen grävdes ner till opåverkad jord. Storleken av schaktet var 5x14 meter (NNÖ-SSV). Den arkeologiska utredningen fastslog att det inte finns några förhistoriska eller kulturhistoriska lämningar på platsen där avloppsanläggningen kommer att anläggas.

Det bedömdes att det inte var möjligt att köra en tung grävmaskin till det område där Raä 91:1 är registrerad, utan att förstöra tomten. I samråd med länsstyrelsen beslöts därför att enbart använda grävmaskin för att frilägga den yta som tänkts för avloppsanläggningen och i övrigt nöja sig med att gräva sökgropar med spade för att inte förstöra hela tomten.

Spadgropar grävdes i norra delen av fastigheten (mot vattnet), varken skörbränd sten eller andra artefakter kunde ses. Ett fåtal skärvstenar sågs däremot i vattnet närmast stranden, invid den berghäll som ligger som en liten udde i sjön. Det är möjligt att det mesta eller åtminstone en del av Raä 91:1 numera ligger under vatten. Källsjön är dämnd och vattennivån varierar med erosion som följd. Strandlinjen låg tidigare upp till 10 m. längre ut i sjön (muntl. fastighetsägare Anders Kristoffersson).

Murberget Länsmuseum Västernorrland anser inte att ytterligare arkeologiska insatser är nödvändiga för det aktuella arbetsföretaget så länge man håller sig till den avbanade ytan. Eventuella framtida markarbeten på tomten bör ske under antikvarisk medverkan, speciellt runt Raä 91:1.

Referenser

Bucht, Torsten. 1955. Ortnamnen i Västernorrlands län. Ångermanlands södra domsagas Tingslag. Territoriella namn. Del I och IV.

Övriga källor

Kristoffersson, Anders. Fastighetsägare. Tjärhovsg. 22A, 904 20 Umeå. Telefonsamtal oktober 2012.

Edlund, Lars-Erik. Professor i nordiska språk, Umeå Universitet. E-post korrespondens.

Historiskt kartmaterial

Rikets allmänna kartverk. Generalstabskartan. 1905. 68. Sollefteå S.Ö. Skala 1:100 000.

Rikets allmänna kartverk. Ekonomiska kartan Råtallberget J133-18H9f66. 1963. Skala 1:10000.

Lantmäteristyrelsens arkiv, akt X36-14:1. Västernorrlands län, Multrå socken, Tjäll nr 1–6. Delning av skog. 1759.

Lantmäteristyrelsens arkiv, akt X36-14:3. Västernorrlands län, Multrå socken, Tjäll nr 1–6. Delning av skog. 1786.

Lantmäteristyrelsens arkiv, akt X36-14:8. Västernorrlands län, Multrå socken, Tjäll nr 1–6. Storskifte på skog/skogsmark. 1813.

Lantmäteristyrelsens arkiv, akt X42-52:1. Västernorrlands län, Ramsele socken, Viken nr 1–3. Storskifte på inägor. 1789.

Lantmäterimyndigheternas arkiv, akt 22-mul-84. Västernorrlands län, Sollefteå kommun. Storskifte. 1813.

Lantmäterimyndigheternas arkiv, akt 22-mul-97. Västernorrlands län, Sollefteå kommun. Laga skifte. 1848.

Lantmäterimyndigheternas arkiv, akt 22-mul-97a. Västernorrlands län, Sollefteå kommun. Övrigt. 1858.

Internet

BBR Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister. www.bebyggelseregistret.raa.se. 2012-11-08.

FMIS Riksantikvarieämbetets fornminnesinformationssystem. www.fmis.raa.se. 2012-11-07.

IRENMARK Rennäringens markanvändning och riksintressen. www.gis.lst.se. 2012-11-08.

LMV Lantmäteriets historiska karttjänst. www.lantmateriet.se. 2012-11-08.

RIKMV Riksintresseområden för kulturmiljövården. www.gis.lst.se. 2012-11-07.

SHM Statens historiska museums fynddatabas. www.historiska.se. 2012-11-08.

SOFI Institutionen för språk och folkminnets ortnamnsdatabas. www.sofi.se. 2012-11-08.

LIBRIS Kungliga Bibliotekets nationella bibliotekssystem. <http://libris.kb.se>. 2012-11-08.

VITALIS Vitterhetsakademiens biblioteks huvudkatalog. <http://vitalis.raa.se>. 2012-11-08.

SAOB Svenska Akademiens ordbok. <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>. 2012-11-08.

Tekniska och administrativa uppgifter

Murberget Läns museet Västernorrlands dnr: 2012/00281

Länsstyrelsens dnr: 431-7845-12

Län: Västernorrland

Landskap: Ångermanland

Kommun: Sollefteå

Socken: Multrå

Fastighet: Tjäll 18:4

Kartblad: Råtallberget 18H9f66

Koordinatsystem: RTG 90 2.5 gon V och Sweref

Belägenhet 2.5 gon V: Raä 91:1 ; X 6999697 Y 1578991

Utredningsschakt för avloppsanläggning: Mellan NNÖ: X 6999645 Y 1578994
och SSV: X 6999628 Y 1578988

Belägenhet Sweref; Raä 91:1: N6998771 E619583

Utredningsschakt för avloppsanläggning: mellan N6998719 E619587
och N6998702 E619581

Nivå över havet: ca. 115 m.ö.h.

Uppdragsgivare: Länsstyrelsen Västernorrland

Undersökningstid: 22 oktober 2012

Personal: Maria Lindeberg och Óskar Leifur Arnarsson

Rapportsammanställning: Maria Lindeberg och Óskar Leifur Arnarsson

Kartering: programvara Quantum GIS, www.qgis.org

Dokumentationsmaterialet förvaras på Murberget Läns museet Västernorrland.

Bilagor

1. Fotoförteckning

Foton tagna av Óskar Leifur Arnarsson, Murberget Läns museet Västernorrland.

Tjäll 18:4 - fotolista					
Fotonr.	Fotonr.	Datum	Beskrivning	Mot	Fotograf
DSC	4387	2012-10-22	Sommarstuga.	ÖSÖ	Óskar L.Arnarsson
DSC	4388	2012-10-22	Sommarstugan och schakten för avloppsanläggningen.	NÖ	Óskar L.Arnarsson
DSC	4389	2012-10-22	Sommarstugor och schakten för avloppsanläggningen.	N	Óskar L.Arnarsson
DSC	4390	2012-10-22	Sommarstugan och schakten för avloppsanläggningen i mitten.	NÖ	Óskar L.Arnarsson
DSC	4391	2012-10-22	Grop som redan hade grävts.	SÖ	Óskar L.Arnarsson
DSC	4392	2012-10-22	Området för avloppsanläggningen.	SSV	Óskar L.Arnarsson
DSC	4393	2012-10-22	Grop som redan hade grävts och området för avloppsanläggningen.	NÖ	Óskar L.Arnarsson
DSC	4394	2012-10-22	Grop som redan hade grävts och området för avloppsanläggningen.	NÖ	Óskar L.Arnarsson
DSC	4395	2012-10-22	Området för avloppsanläggningen.	NÖ	Óskar L.Arnarsson
DSC	4396	2012-10-22	Grop som redan hade grävts och sommarstugan.	NV	Óskar L.Arnarsson
DSC	4397	2012-10-22	Området för avloppsanläggningen och sommarstugan mot Källsjön.	N	Óskar L.Arnarsson
DSC	4398	2012-10-22	Området för avloppsanläggningen och sommarstugan mot Källsjön.	NNV	Óskar L.Arnarsson
DSC	4399	2012-10-22	Grop som redan hade grävts och området för avloppsanläggningen.	NÖ	Óskar L.Arnarsson
DSC	4400	2012-10-22	Området för avloppsanläggningen. Maria L. i mitten.	SSV	Óskar L.Arnarsson
DSC	4401	2012-10-22	Översiktsfoto. Grävning på gång. Maria L. t. högre.	SV	Óskar L.Arnarsson
DSC	4402	2012-10-22	Under torven var grå mjåla.	SV	Óskar L.Arnarsson
DSC	4403	2012-10-22	Översiktsfoto. Grävning på gång. Maria L. på fotot.	V	Óskar L.Arnarsson
DSC	4404	2012-10-22	Översiktsfoto. Grävning på gång.	SV	Óskar L.Arnarsson
DSC	4405	2012-10-22	Grävning på gång.	SÖ	Óskar L.Arnarsson
DSC	4406	2012-10-22	Grävning på gång. Foto mot Källsjön.	NÖ	Óskar L.Arnarsson
DSC	4407	2012-10-22	Sommarstugor. Maria L. letar efter fornlämningar.	S	Óskar L.Arnarsson
DSC	4408	2012-10-22	Eroderat strandkant. Raä91:1 är placerat var bänken är i mitten på fotot.	SÖ	Óskar L.Arnarsson
DSC	4409	2012-10-22	Sommarstugor.	SV	Óskar L.Arnarsson
DSC	4410	2012-10-22	Grunst vatten och eroderad strandkant.	VNV	Óskar L.Arnarsson
DSC	4411	2012-10-22	Eroderat strandkant. Raä91:1 är placerat i vänstra hörnet. Maria L. i bakgr.	SÖ	Óskar L.Arnarsson
DSC	4412	2012-10-22	Eroderat strandkant. Raä91:1 är placerat i vänstra hörnet. Maria L. i bakgr.	SÖ	Óskar L.Arnarsson
DSC	4413	2012-10-22	Grunst vatten och eroderad strandkant. Maria letar efter fornlämningar.	ÖSÖ	Óskar L.Arnarsson
DSC	4414	2012-10-22	Strandlinjen låg upp till 10 m. längre ut i Källsjön.	Ö	Óskar L.Arnarsson
DSC	4415	2012-10-22	Eroderat strandkant och Raä91:1.	NNV	Óskar L.Arnarsson
DSC	4416	2012-10-22	Eroderat strandkant och Raä91:1.	NNV	Óskar L.Arnarsson
DSC	4417	2012-10-22	Sommarstuga och gammalt rörschakt.	SV	Óskar L.Arnarsson
DSC	4418	2012-10-22	Gammalt schakt och avloppsrör? från sommarstugan till Källsjön.	ÖNÖ	Óskar L.Arnarsson
DSC	4419	2012-10-22	Gammalt schakt och avloppsrör? från sommarstugan till Källsjön.	NÖ	Óskar L.Arnarsson
DSC	4420	2012-10-22	Eroderat strandkant. Maria L. t.v. och Raä91:1 t.h.	NV	Óskar L.Arnarsson
DSC	4421	2012-10-22	Källsjön. Gångstig till liten båt brygga. Raä91:1 t.h.	NÖ	Óskar L.Arnarsson
DSC	4422	2012-10-22	Källsjön. Liten båt brygga och eroderad strandkant.	NNÖ	Óskar L.Arnarsson
DSC	4423	2012-10-22	Källsjön. Maria L. letar efter fornlämningar.	NÖ	Óskar L.Arnarsson
DSC	4424	2012-10-22	Raä91:1 är placerat i mitten där marken är lite högre.	NÖ	Óskar L.Arnarsson

2. Tidiga stavningar av ortnamnet Tjäll.

Tjäll, by i Multå socken, Sollefteå län,
Vml. l.

Tiell Sven Olsson -- Skb. 1550,
Nordlander 6 s. 199

Tiäl 1542, Tiäll 43; Kell 35; Tiäll
1663. a. a. anm.

Baksidesbild: Eroderad strandkant vid Källsjön. Maria Lindeberg t.v., Raä 91:1 t.h. och bredvid ligger en liten brygga. Fotat mot norrväst. Foto nr. DSC4420. Foto: Óskar Leifur Arnarsson.

Murberget Läns museet Västernorrland
www.murberget.se

Rapport från Murberget 2012:26
ISSN 2000-0111